

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCANDA MEMARLIQ VƏ İNŞAAT ÜZRƏ KİTABXANA-İNFÖRMASIYA RESURSLARI

İxtisas: 3356.01 - Kitabxanaşünaslıq, bibliografyaşünaslıq və kitabşünaslıq

Elm sahəsi: Tarix

İddiaçı: **Günəl Nazim qızı Hacıyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Tarix elmləri doktoru, professor
Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov

Rəsmi opponentlər: Tarix elmləri doktoru, dosent
Məhərrəm Paşa oğlu Zülfüqarlı

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Şəfəq İsrafil qızı İslamova

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Nigar Nurəddin qızı İsmayılova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Abbasqulu Ağa Bakıxanov adına Tarix İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.30 Birdəfəlik Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

tarix elmləri doktoru, professor
Kərim Kərəm oğlu Şükürov

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
İlqar Vahid oğlu Niftəliyev

Elmi seminarın sədri:

tarix elmləri doktoru, dosent
Vaqif Şirin oğlu Abışov

I. DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Qədim və zəngin mədəniyyət tarixinə malik Azərbaycan xalqı dünya inciləri xəzinəsinə möhtəşəm mədəni abidələr, yüksək ümumbəşəri əhəmiyyətli dəyərləri əks etdirən mədəniyyət nümunələri bəxş etmişdir. Azərbaycanda yaranıb formalaşan, tarixin ilk dövrlərindən müasir dövrümüzədək böyük yol qət edən maddi və mənəvi mədəniyyətin əhəmiyyətli bir hissəsini memarlıq nümunələri təşkil edir. Azərbaycan ərazisində mədəniyyətin ilk izləri məhz memarlıq nümunələrində ehtiva olunmuşdur. Memarlıq və inşaat sahəsinə dair sənədlərin tarixi də memarlıq abidələrinin özləri qədər qədim dövrlərə gedib çıxır.

Ümumiyyətlə, maddi mədəniyyətin mühüm tərkib hissəsi kimi səciyyələndirilən memarlıq və inşaat sahəsi, həmçinin sosial infrastrukturun aparıcı istiqamətidir. Ümummilli Lider Heydər Əliyev memarlığı “xalqın maddi və mənəvi dəyərlərinin təzahür forması” kimi xarakterizə etməklə, bu sənət növünün xalqın zəngin tarixi ilə bağlılığını bir daha təsdiq etmişdir. Müasir Azərbaycanın qurucusu və banisi, dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev milli mədəniyyətin, eləcə də ümumbəşəri mədəniyyətin ən aparıcı tərkib hissəsi kimi məhz memarlıq sahəsini xüsusi qiymətləndirmiş, memarlara, inşaat mühəndislərinə daim diqqət və qayğı ilə yanaşmışdır.

Avropa və Asiya mədəniyyətlərinin kəsişməsində mövcud olan Azərbaycanda bəşəri memarlıq bir çox aparıcı xüsusiyyət və qaydaları ilə doğma diyarımıza məxsus milli özəlliklərlə vəhədətdə özünəməxsus memarlıq dəsti-xətti yaratmışdır.¹

Azərbaycan Respublikasında memarlıq və inşaat sahəsinə dair dövlət siyasəti bu sahənin kompleks tarazlı inkişafına yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin memarlıq və inşaat sahəsinin ölkənin kompleks inkişaf xəttində əsaslı yerlərdən birini tutduğunu dəfələrlə vurğulaması, bu sahəyə dair yüksək ümumdövlət əhəmiyyətli hüquqi sənədlərin imzalanması, əlaqədar dövlət qanunları, qərar və sərəncamların icra olunması dediklərimizə əyani sübut kimi qiymətləndirilə bilər.

¹ Nuriyev, E. Müstəqil Azərbaycanda tikinti: 25 il misilsiz inkişaf yollarında / E. Nuriyev, Z. Allahverdiyev – Bakı: Şərq-Qərb, – 2016. – 412 s.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, “Memarlıq fəaliyyəti haqqında” (1998)² və “Mədəniyyət və tarixi abidələrin qorunması haqqında” (1998)³ ölkəmizin qanunlarında Azərbaycan Respublikasının memarlıq, maddi mədəniyyət və inşaat sahəsində dövlət siyasətinin əsas müddələri əks etdirilmişdir.

Respublikamızın bir neçə dövlət strukturları, başda Mədəniyyət Nazirliyi, eləcə də nazirliyin idarəçiliyi tabeliyində olan Mədəni İrsimizin Qorunması, İnkişafı və Bərpaası üzrə Dövlət orqanı, Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Tikintidə Təhlükəsizliyə Nəzarət Dövlət Agentliyi, Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi və digər qurumlar ölkədə memarlıq və inşaat sahəsinə dair dövlət siyasətinin effektiv həyata keçirilməsinə müvafiq qaydada nəzarət edirlər.

Məhz belə bir şəraitdə Azərbaycan Respublikasında əlverişli investisiya mühitinin mövcudluğu, özəl layihələndirmə və tikinti fəaliyyəti subyektlərinin sayının və tikinti sektoruna olan marağın artması ilə memarlıq və inşaat sahəsinə dair sənəd axınının təhlili, sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi zərurəti meydana çıxmışdır.

Qədim tarixə, zəngin maddi və mənəvi mədəniyyətə malik Azərbaycan xalqının memarlıq sahəsində qazandığı nailiyyətlər onun milli sərvətidir. Qədim möhtəşəm memarlıq nümunələrimiz dünya mədəniyyətinin nadir inciləri kimi beynəlxalq aləmdə yüksək qiymətləndirilir. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan xalqının bir çox memarlıq nümunələri YUNESKO-nun Ümumdünya İrsi Siyahısına daxil edilmişdir. Bunlara misal olaraq Qız Qalası, Şirvanşahlar Sarayı, Qobustan Tarixi Bədii Qoruğu, İçərişəhər Tarixi Memarlıq Kompleksini göstərmək olar.

Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan ərazisi memarlıq abidələri ilə zəngindir. Təbiəti, coğrafi və əlverişli iqlim şəraitinin mövcudluğu ən qədim zamanlardan Azərbaycan sənətkar və inşaatçılarını bir çox tikinti-memarlıq problemlərinin həllinə sövq edirdi. Memarlıq tarixindən məlumdur ki, bu sahədə ilk addımlar ilk məskunların

²Azərbaycan Respublikasının “Memarlıq fəaliyyəti haqqında” Qanunu// 15 may 1998-ci ildə qəbul edilmişdir (4 may 2018-ci il tarixdə olan dəyişiklik və əlavələr) “Azərbaycan” qəzeti. – 2018, 14 iyun . – s.2.

³Azərbaycan Respublikasının “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında” Qanunu// 10 aprel 1998-ci ildə qəbul edilmişdir (1 oktyabr 2018-ci il tarixdə olan dəyişiklik və əlavələr) –Bakı: “Azərbaycan” qəzeti. – 2018, 13 noyabr. – s.2-4

yerləşdiyi mağaralara gedib çıxır. Ölkəmizin bir çox bölgələrində Böyük Qafqaz və Kiçik Qafqaz dağlarının ətraf əraziləri, Naxçıvan, Talış dağları, Kəlbəcər, Göygöl, Gədəbəy, Şamaxı və digər rayonlarda mövcud olan memarlıq nümunələri, xüsusilə daha çox və ətraflı araşdırılmış Azıx mağarasını nümunə olaraq göstərmək olar.

Memarlıq tariximizin qiymətli nümunələri olan şəhər və daş sənəmləri, abidələr, karvansaraylar ölkəmizin maddi və mənəvi varlıqlarını özündə ehtiva etməklə bərabər, bəşəriyyət tarixinə öz nadir inciləri ilə iz qoymuş olur. Hər zaman özündən öncəki ustadların qazandıqları bilikləri gənc nəsillə ötürən dahi memar və inşaatçılar öz ustalılıqları, yenilikləri, kəşfləri və yeni nailiyyətləri ilə milli isrimizə göstərdikləri danılmaz xidmətləri ilə dünya mədəniyyətinin də inkişafında özlərinə məxsus töhfələr vermişlər.

Qədim Odlar Yurdu – doğma Azərbaycan memarlığının inkişaf mərhələlərinə nəzər yetirdikdə məlum olur ki, memarlıq sahəsinin istər qədim, istər orta əsrlər, istərsə də yeni dövrdə inkişafı məhz həmin dövrlərdə təşəkkül tapmış dövlətlərlə (Atropatena, Manna, Midiya, Qafqaz Albaniyası, Şirvanşahlar, Atabəylər, Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular, Səfəvilər və s.), onların mövcud sosial-ictimai və mədəni-ideoloji istiqaməti ilə bağlı olmuş, beləliklə, konkret tarixi şəraitin ab-havasını özündə təcəssüm etdirmişdir. Həmin dövrlərin möhtəşəm abidələri – müdafiə qurğuları, əzəmətli qalalar, məscidlər, kilsələr, türbələr, xanəqahlar ölməz memarlıq nümunələridir. Bu memarlıq nümunələri öz-özlüyündə həm də Vətən tarixinin qiymətli mənbələri, yarandığı dövrün ümumi mədəni-mənəvi əhvali-ruhiyyəsini bu günlərə daşıyan unikal abidələri kimi qiymətlidir.

Qeyd edək ki, hazırda ölkəmizin sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə memarlıq və inşaat kompleksi iqtisadiyyatın mühüm bir sahəsinə çevrilmişdir. Xüsusilə, son 10 ildə əsas kapitalla yönəlmiş daxili vəsaitlərin həcmi 6 dəfədən çox artmışdır ki, bu da ölkənin iqtisadiyyatının sürətli inkişafının nəticəsidir. Dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlər hesabına respublikanın şəhər və rayonlarında çoxsaylı özəl sənaye müəssisələri, yaşayış kompleksləri, məktəb, səhiyyə, idman kompleksləri, yeni yollar, digər infrastruktur obyektləri tikilərək istifadəyə verilmişdir. Müasir şəraitdə ölkəmizdə memarlıq və inşaat kompleksinin daha sürətli və səmərəli inkişaf etdirilməsi imkanları çox böyükdür və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İlham Əliyev bu sahədə layihələrin reallaşdırılması üçün bütün səylərin səfərbər edilməsini vacib sayır. Hazırda respublikada 420-yə yaxın ixtisaslaşmış tikinti müəssisəsi fəaliyyət göstərir ki, onların da 112-si iri, 304-ü isə kiçik müəssisə hesab edilir. Məhz belə bir şəraitdə memarlıq və inşaat sahəsində çalışan insanların qarşısına sahənin informasiya təminatının optimallaşdırılması və idarə edilməsinin optimal elmi-nəzəri və metodoloji istiqamətlərini müəyyənləşdirmək kimi mühüm vəzifələr qoyulmuşdur.

Bütün sahələrdə olduğu kimi, məhz memarlıq və inşaat sahəsinə dair sənəd-informasiya axınının öyrənilməsi də bilavasitə kitabxanalarla bağlıdır. Belə ki, kitabxana – sosial əhəmiyyətli sənəd informasiyasının ictimai istifadəsini təmin edən əsas və tarixən ilkin informasiya institutu, informasiya məhsulları və xidmətlərinin istehsalçılarından biri sayılır.⁴

Ümumiyyətlə, müasir cəmiyyətin informasiya ilə təmin olunmasını yüksək səviyyədə həyata keçirmək üçün ilk öncə kitabxanaların tam yenilənməsi ilə başlamaq lazımdır. Kitabxana informasiya dolu cəmiyyətdə əsas atribut olaraq, qazanılmış biliklərin mübadiləsi kimi önəmli körpü rolunu daşıyır. Kitabxanalar cəmiyyət üçün əsas informasiya mənbəyi olduğu üçün müasir kitabxanaları informasiya texnologiyaları olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətə keçid prosesində kitabxanalar əsas vəzifə kimi daim öz nəzəri və təcrübi səviyyəsinin artırılması istiqamətində işlər görməli, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq istifadəçilərin maraq dairəsinə uyğun məlumat bazalarını yeniləməklə bərabər genişləndirməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasında inşaat sektorunun sürətlə inkişaf etməsi, memarlıq və inşaatla dair dövlət proqramlarının qəbulu və həmin proqramlarda sahənin kompleks inkişafını özündə ehtiva edən müddəaların yer alması, eləcə də beynəlxalq şirkətlərin, inşaat korporasiyalarının ölkəmizdə geniş tikinti-layihə işlərini həyata keçirməsi, eyni zamanda, Azərbaycanda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə əsaslı ali və orta ixtisas təhsili sisteminin formalaşması nəticəsində məhz bu sahəyə aid sənəd-informasiya resursları da artmaqdadır.

⁴ İsmayılov, X.İ. Kitabxana-informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti / X.İ. İsmayılov. – Bakı: 2009. – 319 s.

Bu gün mövcud hüquqi baza və normativ-texniki sənədlər toplusunun təkmilləşdirilməsi və daha da zənginləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir.

Qeyd edək ki, keçmiş sovet dövründə işlənib hazırlanmış normativ-texniki sənədlərin bir qismi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarlarına əsasən hələ də ölkə ərazisində istifadə olunmaqdadır ki, bunun da obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır. Bununla yanaşı, inşaat və tikintiyə dair milli normativ sənədlərin mərhələlərlə hazırlanması işlərinə artıq başlanmışdır və bir çoxları tətbiq edilir. Tikinti-inşaat sahəsinin mürəkkəb və çoxsaxəli olduğunu, istifadə edilən normativ sənədlərin çoxluğunu və tikinti sahəsinin sürətlə inkişafını nəzərə alsaq, tikinti-inşaat üzrə yeni milli normativ sənədlər sisteminin formalaşdırılmasına, bu sahədə elmi, praktiki təcrübəyə malik çoxsaylı mütəxəssisləri olan institusional vahidin təşkilinə, maliyyə vəsaitinə və müəyyən zamana ehtiyac yaranır.

Beləliklə, bütün yuxarıda qeyd olunanlara əsaslanaraq deyə bilərik ki, təqdim edilən dissertasiya işinin mövzusu ciddi aktuallıq kəsb edir. Dissertasiya işi öz mövzusu etibarilə respublikamızda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya resurslarının ümumi vəziyyəti, mövcud problemlərinin ortaya çıxarılması, elmi-nəzəri modelləşdirilməsi, inkişaf istiqamətləri və gələcək perspektivləri baxımından ciddi əhəmiyyətə malikdir.

Problemin tədqiqi göstərir ki, “Azərbaycanda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə kitabxana-informasiya resursları” mövzusunun ayrı-ayrı aspektləri görkəmli alim və tədqiqatçıların sanballı elmi əsərlərində qismən araşdırılmışdır.

Professor Abuzər Xələfov, professor X.İ.İsmayılov, prof. Z.H.Əliyev, prof. B.V.Allahverdiyev, dos. N.İsmayılov, dos. K.Aslan, dos. E.Əhmədov, dos. M.Məmmədov, dos. A.Əliyev, X.Verdiyeva, S.Xələfova və başqaları müvafiq aspektdə istər kitabxanaşünaslıq, istərsə də bibliografiyaşünaslıq baxımından müəyyən tədqiqatlar aparmışlar. Adları qeyd olunan kitabxanaşünas və bibliografiyaşünas alimlər ümumi kitabxanaşünaslıq, kitabxana tarixi, bibliografiyanın tarixi və nəzəriyyəsi, sahəvi bibliografiya, kitabxana-informasiya texnologiyaları, müasir dövrdə kitabxanaların metodik təminatı, kitabxana menecmentinin əsasları, kitabxana işinin təşkili və idarə edilməsi, informasiya menecmenti, bibliografik evristika, regional

kitabxanaşünaslığa və s. dair elmi əsərlərdə problemə ayrı-ayrı istiqamətlərdən toxunmuşlar.

Memarlıq və inşaat sahəsi üzrə mütəxəssislərdən, arxeoloq, etnoqraf, tarixçi, mədəniyyətşünas, sənətşünas alimlərdən M.Hüseynov, C.Qiyasi, Ş.Fətullayev, G.Məmmədova, E.Qasımzadə, İ.M.Cəfərzadə, D.A.Axundov, K.Məmmədzadə, C.Aleksandroviç, prof. V.A.Zummer, M.İ.Artomonov, R.Ağzadə, Y.İbrahimli, İ.Babayev, A.A.Bakıxanov, Q.Əhmədov, R.Bayramov, R.Əbdülrahimov, N.Abdullayeva, F.Əliyev, R.Əmənzadə, E.Əlibəyzadə, Ş.Fərzəliyev, İ.Hüseyn, Q.Əliyev, T.İsayeva, V.Kərimov, N.Nağıyev, F.Hüseynov və digərləri əsərlərində sahə üzrə müxtəlif aspektlərdən araşdırmalar aparmışlar.

Prof. A.A.Xələfovun elmi yaradıcılığında⁵, prof. X.İsmayılovun bir sıra elmi əsərlərində⁶, prof. Z.Əliyevin ayrı-ayrı əsərlərində⁷, dos. N.İsmayılovun “Azərbaycan biblioqrafiyasının biblioqrafiyası” adlı biblioqrafik göstəricisində⁸ bu problemlərin ayrı-ayrı aspektləri öz əksini tapmışdır.

Müasir şəraitdə Azərbaycanda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə kitabxana-informasiya təminatı mövzusu məhz bu dissertasiya işində ilk dəfə sistemli şəkildə araşdırılmışdır.

Azərbaycanda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə kitabxana-informasiya təminatı aspektində mütəxəssislərin bu sahədə apardıqları bir sıra tədqiqatlar, dövrü mətbuat materialları, elm, təhsil, maarif, mədəniyyət məsələləri üzrə müxtəlif növlü və tipli ədəbiyyat dissertasiya işinin mənbəşünaslıq bazasını təşkil edir.

Tədqiqat prosesində AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Respublika Milli Kitabxanasının, həmçinin Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin kitabxanasının fondunda və onlayn məlumat bazalarında mühafizə edilən informasiyalar, arxiv materialları və hesabatları araşdırılmışdır. Həmçinin memarlıq və inşaat müəssisələri,

⁵ Xələfov, A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik: [2 hissədə] / A.A. Xələfov. – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, – 2004. I hissə, - 328 s.

⁶ İsmayılov, X.İ. Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması / X.İ.İsmayılov. – Bakı: Nurlar, 2010. – 328 s.

⁷ Əliyev, Z.H. Azərbaycan biblioqrafiyasının tarixi: Dərslik / Z.H.Əliyev. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, - 2007. – 185 s.

⁸ İsmayılov, N.İ. Azərbaycan biblioqrafiyasının biblioqrafiyası: biblioqrafik vəsaitlərin göstəricisi / N.İ. İsmayılov. – Bakı: – 2003. – 110 s.

layihə təşkilatları: Bakı Dövlət Layihə İnstitutu, Azertikintilayihə Dövlət Layihə İnstitutu, “Azərdövlətlayihə” Dövlət Baş Layihə İnstitutu, “Azərmemarlayihə” DBLİ, “Bakimetrolayihə” İnstitutu, “Neftqazəlmütədqiqatlayihə” İnstitutu, S.Ə.Dadaşov adına Elmi Tədqiqat və Layihə Konstruktör inşaat materailları institutu, Azərkimya Layihə İnstitutu, Azərbaycan İnşaat və Memarlıq Elmi Tədqiqat İnstitutunun Cənub Dövlət Aqrosənaye Layihə İnstitutu, Azərbaycan Dövlət Layihə İnstitutu, Rusiya Dövlət Şəhərsalma və İntestisiya İnstitutunun arxiv sənədlərindən, həmçinin AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu, Tbilisi Zona Yaşayış və İctimai Binaların Standart və Eksperimental Layihələşmə Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu, Mərkəzi Elmi-Tədqiqat və Layihə Şəhərsalma İnstitutu və digərlərinin elmi işlərindən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın obyektini və predmeti. Tədqiqatın obyektini Azərbaycanda memarlıq və inşaat üzrə kitabxana-informasiya resurslarının tədqiqi təşkil edir. Tədqiqatın predmetini sahə üzrə sənəd-informasiya bazasının, memarlıq və inşaat sahəsi üzrə kitabxana-informasiya tələbatlarının xüsusiyyətlərinin, sahə üzrə kitabxana-informasiya infrastrukturunun quruluşunun təhlili, sahə mütəxəssislərinə informasiya xidmətinin təşkili xüsusiyyətlərinin, memarlıq və inşaat üzrə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi yollarının araşdırılması təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin yazılmasında əsas məqsəd Azərbaycanda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə kitabxana-informasiya resurslarının yaranması, formalaşması və inkişaf perspektivlərini kompleks şəkildə araşdırmaq, sahənin sənəd-informasiya resurslarının dolğun elmi mənzərəsini yaratmaq, sahəyə dair oxucu qruplarının informasiya tələbatının səmərəli ödənilməsi yollarının təkmilləşdirilməsi problemlərini dissertasiya işində ilk dəfə tədqiqata cəlb etməkdən ibarətdir. Tədqiqatın məqsədi aşağıdakı konkret vəzifələrin yerinə yetirilməsini zərurət kimi qarşıya qoymuşdur:

1. Azərbaycan xalqının qədim və zəngin memarlıq mədəniyyətinə malik olması və bu mədəniyyətin zəngin sənəd resursları sisteminin mövcudluğu fonunda ümumiləşdirilmiş elmi-tədqiqat işini ortaya qoymaq;

2. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi şəraitində memarlıq abidələrinin mühafizəsi, qorunması və təbliği məqsədilə iri

dövlət proqramlarının qəbulu və həmin proqramların icrası ilə əlaqədar çoxsaylı sənəd kütləsinin formalaşması nəticəsində hüquqi-elmi ədəbiyyatın elmi sistemləşdirilməsini təmin etmək;

3. Ölkədə tikinti-quruculuq işlərinin geniş vüsət alması ilə əlaqədar sənəd-informasiya resurslarının dinamik inkişaf göstəricilərini konkret faktiki materiallar əsasında ümumiləşdirmək;

4. Memarlıq və inşaat sahəsi ilə bağlı geniş təhsil şəbəkəsinin mövcudluğu və müvafiq aspektdə çoxsaylı sənəd-informasiya resurslarının inkişafı nəticəsində sahə üzrə təhsil kitabxanalarının fəaliyyətini hərtərəfli araşdırmaq;

5. Sahə üzrə qədim və mütəmadi artan informasiya resurslarının biblioqrafik informasiya vasitələrində əks etdirilməsi vəziyyətini öyrənib ümumiləşdirmək.

Aparılmış araşdırma memarlıq və inşaat sahəsinin kitabxana-informasiya təminatında baş verən proseslər haqqında ümumi anlayışı formalaşdırmağa imkan yaradır. Bütün bunlar sahə üzrə sənəd-informasiya sistemindəki nailiyyətləri obyektiv qiymətləndirməyə və gələcəkdə inkişaf yollarını proqnozlaşdırmağa kömək edəcəkdir.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işində bir-birini tamamlayan kompleks metodlardan istifadə edilmişdir. Eyni zamanda, sahə üzrə sənədlər təhlil edilmiş, bu zaman sistemli yanaşma metodu əsas götürülmüş, araşdırılan problemə dair ədəbiyyatın nəzəri və təcrübi təhlilinə diqqət yetirilmişdir. Bununla yanaşı, tarixilik və müqayisəli statistik təhlil metodlarına da müraciət olunmuşdur. Dissertasiya işində kompleks halda memarlıq sahəsində meydana gələn yeniliklərin analizi ilə proseslərə real qiymət amili əsas prinsip kimi götürülmüş, keyfiyyət, kəmiyyət, struktur-funksional, o cümlədən, müqayisəli və konkret təhlilin metodlarına üstünlük verilmişdir. Tədqiqat dəqiq tarixi fakt və təhlillərə əsaslanmışdır. Tarixi hadisələrin və yeniliklərin qeyd olunmasında xronoloji ardıcılığın saxlanılması əsas götürülmüşdür.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.

1. Memarlıq və inşaat sahəsinin kitabxana-informasiya təminatının elmi, müqayisəli və tənqidi təhlili aparılmışdır;

2. Memarlıq və inşaat sahəsində aparılan elmi-tədqiqat işlərinin rolu araşdırılmış və şərh edilmişdir;

3. Sahə üzrə kitabxana-informasiya resurslarının tarazlı inkişaf modeli formalaşdırılmışdır;

4. Sahə üzrə fəaliyyət göstərən kitabxana-informasiya müəssisələrinin fəaliyyətini hərtərəfli tədqiqatlara cəlb edərək onların fəaliyyətinin əsas nəticələri üzə çıxarılmışdır;

5. Sahə üzrə sənəd-informasiya resurslarının inkişaf istiqamətləri və perspektivləri müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakı amillərlə səciyyələnir:

– dissertasiya işi, faktiki və statistik materialların, çoxsaylı arxiv sənədlərinin ilk dəfə elmi dövriyyəyə daxil olunması ilə Azərbaycanda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya resurslarının müasir dövrdə inkişafı və formalaşdırılması mərhələlərini müəyyənləşdirərək ümumiləşdirən tədqiqat əsəridir.

– dissertasiya işində memarlıq və inşaat sahəsi üzrə fəaliyyət göstərən dövlət qurumları, bu sahəyə dair hüquqi-normativ aktlar, sahə üzrə respublika kitabxanalarının fondlarında olan sənəd-informasiya resursları, memarlıq və inşaat sahəsinə dair biblioqrafik göstəricilər və s. barədə ətraflı məlumat verilmiş, sistemləşdirilmişdir.

– tədqiqat əsərində, həmçinin müvafiq sahə üzrə sənəd-informasiya resurslarında mövcud olan problemlər ətraflı şərh edilmiş, əsaslı çatışmazlıq və nöqsanlar ortaya çıxarılmış, onların elmi-nəzəri həlli yolları göstərilmiş, perspektivləri müəyyənləşdirilmiş və nəticədə bütün bunların Azərbaycan milli kitabxanaşünaslığına, o cümlədən, memarlıq və inşaat sahəsində çalışan mütəxəssislərin sənəd-informasiya təminatına təsiri əsaslandırılmışdır.

– tədqiqatda ilk dəfə olaraq Azərbaycanda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya resurslarının struktur-funksional yerləşməsi, mövzu və tipoloji tərkibi, kitabxana-biblioqrafiya və informasiya sistemində dövriyyə məsələləri təhlil edilərək ümumiləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işi memarlıq və inşaat sahəsinə dair tədqiqatçılar, sahə üzrə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər, sahə ilə maraqlanan digər oxucu qrupları, həmçinin kitabxanaşünaslıq-biblioqrafiya və informasiya sahəsində çalışan və ümumiyyətlə, kitabxana fondşünaslığı, sənədsünaslıq, informasiya menecmenti problemləri üzrə tədqiqat aparənlər üçün yararlıdır. Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyətini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Mədəniyyət haqqında”, “Memarlıq fəaliyyəti haqqında” və “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan

Respublikasının qanunları, sahə üzrə qəbul edilmiş bir sıra qərar, sərəncam və fərmanlar, kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslıq sahəsində aparılmış tədqiqatlar, kitabxanaşünas və biblioqrafiyaşünas alimlərin zəngin təcrübəsi nəticəsində meydana çıxan elmi tədqiqat işlərinin tövsiyələri təşkil edir.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında müəyyən olunmuş, MEK – in Elmi Şurasında (protokol №1) və “Kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq üzrə problem Şurasında” (protokol №1) təsdiq olunmuşdur. Tədqiqat işinin mövzusu ilə əlaqədar müəllifin 1 monoqrafiyası, 8 elmi məqaləsi və 4 konfrans materialı çap olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın ümumi həcmi. Dissertasiya işinin ümumi həcmi 226.836 işarədən (151 səhifədən) – giriş, 3 fəsil, 6 yarım fəsil, nəticə, 144 sayda istinad olunmuş ədəbiyyat siyahısından, 4 cədvəl, 4 şəkil və 8 diaqramdan ibarətdir. Giriş 18.007 işarədən, I fəsil 85.356 işarədən, II fəsil 38.207 işarədən, III fəsil 73.209 işarədən, nəticə 12.057 işarədən ibarətdir.

II. DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı, qarşıda duran məqsəd və vəzifələri, müdafiəyə təqdim edilən müddəaları, işin elmi yeniliyi, təcrübə əhəmiyyəti, aprobasiyası və s. şərh edilmişdir.

Dissertasiyanın I fəslə **“Memarlıq və inşaat sahəsi üzrə informasiya resurslarının yaranması və formalaşması mərhələləri”** adlanır. Bu fəsil **“Sahə üzrə sənəd-informasiya bazasının yaradılması”** və **“Memarlıq və inşaat sahəsi üzrə kitabxana-informasiya tələbatlarının xüsusiyyətləri”** adlı iki yarımbaşlıqdan ibarətdir.

Bu fəsildə göstərilir ki, sahə üzrə sənəd-informasiya resurslarının yaranması çox qədim tarixə malikdir və onun formalaşmasında Azərbaycan tədqiqatçıları ilə yanaşı bir çox xarici

araşdırmaçıların və tarixçilərin də böyük rolu vardır. Burada əsasən ilk tədqiqatçılar və onların elmi əsərləri haqqında məlumatlar verilmişdir.

Tikinti insanın ən qədim fəaliyyət sferalarından biridir. Azərbaycan memarlığının və inşaat sənətinin keçdiyi minillikləri əhatə edən tarixi inkişaf yolunu dövrümüzdə gəlib çatmış memarlıq abidələri təmsil edir. Azərbaycan memarlıq tarixinin əsaslı tədqiqinə ötən əsrin ortalarından planlı şəkildə aparılan və bu gün də davam edən arxeoloji qazıntılar şərait yaratmışdır. Həmçinin, zaman-zaman diyarımıza təşrif buyuran səyyahların qeydləri də sahə üzrə informasiya resurslarının formalaşmasına öz töhvəsini vermişdir.

Azərbaycanın qədim memarlığının öyrənilməsinin əsasını memarlıq üzrə elmlər doktoru D.A.Axundov qoymuşdur. Qədim yaşayış məskənlərinin memarlıq xüsusiyyətləri ilk dəfə onun tərəfindən tədqiq edilmişdir.

Qobustanın ilk tədqiqatçısı arxeoloq və etnoqraf İ.M.Cəfərzadə 1935-1940-cı illərdə 3500 qayaüstü təsvir, eləcə də qədim insanın fəaliyyətinin digər izləri haqqında məlumatları elmi dövriyyəyə daxil etmişdi. Sonralar alimlər tərəfindən 20-dən çox məskən və sığınacaq, 40-dan çox kurqan tipli dəfn yeri və yüzlərlə yeni qayaüstü rəsm aşkarlanmış və tədqiq edilmişdir.⁹

XX əsrin ortalarından etibarən arxeoloji ekspedisiyalar Azərbaycan ərazisində çoxlu sayda qədim məskənlərin qalıqlarını kəşf etmişlər.

Azərbaycanda insan həyatının ən qədim ocağı Qarabağda Kiçik Qafqazın cənub yamaclarında yerləşən Azıx mağarasında aşkarlanmışdır. Füzuli rayonunun Azıx kəndi yaxınlığında 6 mağaradan ibarət bu kompleksdə 1960-cı ildə azərbaycanlı arxeoloq Məmmədəli Hüseynov tərəfindən paleontoloji düşərgə aşkarlanmışdır.

Azərbaycanın siklopik abidələrinin ilk tədqiqatçısı akademik İ.İ.Meşşaninov 1927-ci ildə Daşkəsən rayonunda siklopik qala qeydə almışdır. Bu tip qədim abidələrin öyrənilməsi İ.M.Cəfərzadənin “Azərbaycanın siklopik tikililəri” əsərində öz əksini tapmışdır, burada 59 abidə haqqında məlumat verilir.¹⁰

⁹ Джафарзаде, И.М. Гобустан / И.М. Джафарзаде – Баку : Элм, – 1972. – 198с.

¹⁰ Джафарзаде И.М. Циклопические сооружения Азербайджана. Баку : Элм, 1972 (№167)

Sonrakı vaxtlarda siklopik tikililər bir sıra Azərbaycan memarlarının tədqiqat obyektı olmuşdur. İndiyə qədər 139 belə qurğu aşkarlanmışdır. Azərbaycanın müdafiə memarlığı V.İ.Kərimov tərəfindən öyrənilmişdir. O, onlarca abidənin natura müayinəsini aparmış, onların təsnifatını vermiş və rekonstruksiyalarının eskiz layihələrini işləyib hazırlamışdır. Onun tərəfindən tarixi Azərbaycanın qədim müdafiə qurğularının siyahısı tərtiblənmişdir. Yazılı qaynaqların son dərəcə məhdud olması antik dövr şəhərləri və məskənlərinin öyrənilməsində çətinlik yaradır. Buna görə də Qafqaz Albaniyasının şəhər və məskənlərinin həyatının mühüm maddi sübutlarını təqdim edən arxeoloji qazıntıların nəticələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatçılar hələ XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində arxeoloji abidələrin öyrənilməsinə xüsusi diqqət ayırmağa başlamışdılar. Lakin XIX əsrdə Azərbaycanda tapılan qədim maddi mədəniyyət əşyaları Tiflis, Moskva, Sankt-Peterburq və Paris muzeylərinə aparılırdı.

1958-ci ildən başlayaraq Azərbaycan, xüsusilə də Qafqaz Albaniyası tarixini hərtərəfli öyrənmək məqsədilə Azərbaycan ərazisində geniş arxeoloji qazıntılar aparılmışdır. Antik müəlliflər – Strabon, Plutarx, Ptolomey, Dion Kassi və başqalarının əsərlərində də Azərbaycanın qədim memarlığı haqqında geniş məlumatlar mövcuddur. Antik dövrün memarlıq və inşaat sahəsinin öyrənilməsində Musa Kalankatlının “Albaniya tarixi” adlı əsəri də böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın memarlıq tarixində mühüm əhəmiyyət kəsb edən orta əsr abidələrinin böyük bir hissəsini dini tikililər təşkil edir. Bunların sırasına məscidlər, xanəgah kompleksləri, kilsələr və s. daxildir. Azərbaycana islam dininin gəlişi ilə əlaqədar olaraq müsəlman adət-ənənələrinə riayət məqsədilə məscidlərin inşasına böyük önəm verilməyə başlandı.

Dini tikililərin ilk tədqiqatçıları arasında C.Aleksandroviç, prof. V.A.Zummer, M.İ.Artomonov və digərlərinin adını qeyd etmək olar. Bu görkəmli tədqiqatçıların əsərlərində müəyyən məlumatlar qeyd edilir.

Şəhərsalma haqqında məlumat baxımından bu dövrə aid Azərbaycan şəhərləri haqqında materiallar çox azdır. Buna baxmayaraq, İbn əl-Əsir, Həmdullah Qəzvini, Rəşidəddin, Vəssaf,

Əbdürrəşid Bakuvi və başqa səyyah və coğrafiyaşünasların verdikləri məlumatlar şəhərlərin tarixini, memarlıq və inşaat sahəsini öyrənmək üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanın XII-XIV əsr abidələri haqqında məlumatlar əsasən yazılı mənbələrdən və respublikada aparılan arxeoloji qazıntıların nəticələrindən məlumdur.

Azərbaycanda olmuş, lakin karvansaraları təsvir etməmiş səyyahları çətin tapmaq olar. H.Qəzvini, Rəşidəddin, İ.Berezin, İ.Lerx və başqalarının karvansaraların təsviri və onların əhəmiyyəti haqqında dəyərli qeydləri mövcuddur.

XIX əsrdə Azərbaycan memarlıq abidələri haqqında məlumat təsadüfən ağızdan-ağıza ötürülən şəkildə olmayıb, gedərək sayı artan yerli tədqiqatçıların və buranı ziyarət edən alimlərin, qonaqların, elçilərin və hərbi xidmətçilərin yazılarında, məqalələrində öz əksini tapmışdır. Əsasən Rusiyadan gələn rəssamların, memarların, həmçinin mülki və hərbi nümayəndələrin mövcud abidələrin öyrənilməsində, ölçmə işlərinin aparılmasında xidmətləri xüsusi qeyd edilməlidir. Bunlar içərisində hərbi mühəndis və topoqrafçı polkovnik-leytenant X.Truszonun rəhbərliyi altında aparılan ölçmə işləri təqdirəlayiq hesab edilə bilər. Onun Şirvanşahlar kompleksinin Saray binasında 1807-ci ildə apardığı ölçmə işləri buna misaldır. Bununla yanaşı, tarixi və mədəni dəyəri olan memarlıq abidələrinin qorunması ilə bağlı 1827-ci ildə mövcud olan sənədə görə, İçərişəhərdə bütün binalar haqqında məlumatın toplanması tələb olunurdu. Bu sənəddə binanın kim tərəfindən və nə zaman inşa olunması, onun memarlıq xüsusiyyətləri, hazırkı vəziyyəti və s. informasiyaların daxil edilməsi tələb olunurdu. Tarixi binaların sökülməsinə heç bir şəkildə izin verilmirdi.¹¹ O illərdə yaşamış görkəmli şərqşünaslar X.Fren, B.Dorn, İ.Berezin, N.Xanikov Azərbaycanın mədəni irsinin, o cümlədən memarlığının öyrənilməsinə böyük əmək sərf etmişlər.

XIX əsrin ortalarına qədər Azərbaycan abidələrinin öyrənilməsi əsasən abidələr haqqında mövcud materialların toplanması və onların üzə çıxarılması istiqamətində olmuşdur. Azərbaycan memarlıq irsinə xas olan xüsusiyyətlər, abidələrin bədii və konstruktiv tərəfləri və nəhayət, memarlıq ənənələrinin nəzəri problemlərinin aşkara çıxarılması bir qədər kənarda qalmışdır.

¹¹ Ağazadə R., İbrahimli Y. Azərbaycan memarlığı: inkişaf yollarında. – Bakı, Şərq-Qərb. – 2013. – 384 s.

Hazırda müasir memarlığın inkişafı problemləri haqqında çox sayda ədəbiyyat vardır. Onların müəllifləri 1920-2010-cu illərdə Azərbaycanda müasir memarlığın dinamikasının öyrənilməsinə və onun inkişaf prosesinin xüsusiyyətinə böyük töhfə verib.

Azərbaycanda memarlıq və şəhərsalma təcrübəsinin genişlənməsi ilə paralel olaraq sistematik elmi tədqiqatlar da aparılmışdır. Nəticədə ölkə memarlığı indiyə qədər olduqca geniş tədqiq edilmişdir. S.A.Dadaşovun, M.A.Hüseynovun, L.S.Bretanitskinin, A.V.Salamzadənin, Q.M.Əlizadənin, E.A.Qasımzadənin böyük həcmli işlərində Azərbaycan xalqının qiymətli memarlıq irsinin aşkar edilməsi, bu dövrdə yaradıcılıq axtarırlarının təkamülü və memarlıq planlaşdırma formalarının xüsusiyyətləri haqqında zəngin material var.

Uzun müddət ərzində memarlığın bibliografik informasiya təminatına aid məsələlər digər bibliografik fənlərin tərkibində öyrənilirdi. Lakin XX əsrin son rübündə memarlıq bibliografiyasının bibliografik elmlər sisteminin müstəqil bir sahəsi kimi fərqləndirilməsi zərurəti meydana çıxdı və həmin istiqamət formalaşdı.

Memarlıq bibliografiyası xidmət etdiyi elm və praktiki fəaliyyət sahəsi ilə sıx bağlıdır. Bu sahədə mövcud olan sənədlər bir sıra əlamətlərinə görə fərqləndirilə bilər. Memarlıq üzrə elmi tədqiqatların məzmunu və inkişaf istiqamətləri bu sahə üzrə sənədlərin məzmununa da təsir edir. Bu inkişaf ilk növbədə memarlıq elminin özünün inkişaf dinamikası ilə bağlıdır. Memarlığın inkişaf dinamikası daim dəyişir və inkişaf edir. Bəzən bir müddət ərzində ayrıca bir sahədə sürətli yeniləşmə və inkişaf nəzərə çarpır. Təbii ki, bu zaman həmin sahə üzrə sənəd axını da güclənir.

Memarlığın digər xarakterik cəhəti ondan ibarətdir ki, bu sahə üzrə sənəd axınının tərkibində soraq ədəbiyyatı, lüğət və ensiklopediyaların xüsusi çəkisi xeyli yüksəkdir. Məsələn, alimlər abidələrin bərpası və yenidən qurulması sahəsində soraq kitablarından, bu sahə üzrə avadanlığın texniki pasportlarından, müxtəlif cədvəllərdən və sxemlərdən geniş istifadə edirlər.

Araşdırma sayəsində aydın olmuşdur ki, Azərbaycan memarlığı üzrə sənəd kütləsini funksional baxımdan aşağıdakı tiplərə ayırmaq olar:

a) Azərbaycan memarlığının tarixinə həsr olunmuş tədqiqatlar:

Bu tipli əsərlərin əsas məqsədi keçmiş memarlıq irsini dərindən tədqiq etmək və qiymətləndirmək, ayrı-ayrı dövrlərdə memarlığımızın mütərəqqi ənənələrinə əsaslanaraq onun gələcək inkişaf yollarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Belə əsərlər bir qayda olaraq memarlıq tarixinə, ayrı-ayrı dövrlərinə, memarlıq məktəblərinin inkişaf tarixinə həsr edilmişdir.

Azərbaycan memarlığı tarixini öyrənmək sahəsində ciddi elmi-tədqiqat işi sayılan belə əsərlər əhatə etdiyi məsələlərə, zəngin faktiki materiala və məzmun dolğunluğuna görə memarlığımızın sənəd kütləsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan memarlığı tarixinə həsr olunmuş hər bir əsərin (monoqrafiyanın) əsas məqsədi və funksiyası xalqımızın memarlığını bir küll halında inkişaf prosesində göstərməkdir.

b) Azərbaycanda memarlıq sənətinin yaradıcılıq problemlərinə həsr olunmuş elmi-tənqidi əsərlər:

Azərbaycanda memarlığın nəzəri problemlərinə həsr olunmuş kitablar memarlığımızın sənəd kütləsində çoxluq təşkil edir. Bunlara əsasən müvafiq dövrün memarlığının inkişafına kömək göstərmək məqsədilə dərin elmi-tədqiqat xarakterli tənqidi əsərlər, müasir memarlığın əsas yaradıcılıq məsələlərini təhlil edən, ətraflı şəkildə işıqlandıran, memarlıq yaradıcılığında ictimai məzmun, forma, sənətkarlıq, üslub məsələləri və s. problemləri əks etdirən nəşrlər daxildir.

Azərbaycan memarlığının sənəd və informasiya məkanında memarlığın tarixi inkişaf mərhələlərində mühüm yaradıcılıq məsələləri ilə əlaqədar onlarca belə əsərlər meydana çıxmışdır: görkəmli memarlar və gənc tədqiqatçılar tərəfindən yazılmış bu zəngin nəzəri irs Azərbaycan memarlığının inkişafında yaxından iştirak etmişdir.

c) Azərbaycan memarlığının ayrı-ayrı nümayəndələrinə həsr olunmuş monoqrafiyalar:

Bu tip materiallarda əsərin həsr olunduğu şəxsiyyətin memarlıq tarixindəki mövqeyi, rolu və sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən asılı olaraq onun dövrü, həyat və yaradıcılığı, elmi irsi, yaradıcılığının inkişaf mərhələlərinin əsas istiqamətləri təhlil olunur, onun yaradıcılığının mütərəqqi ənənələrinə əsaslanan bugünkü memarlığın inkişafı üçün nəticələr çıxarılır.

Azərbaycan memarlığının ayrı-ayrı nümayəndələrinə həsr olunmuş şəxsi biblioqrafik göstəriciləri də memarlıq sahəsi üzrə mühüm kitabxana-informasiya resursu hesab etmək olar.

d) Məlumat xarakterli sənədlər:

Məlumat xarakteri daşıyan sənədlər dedikdə, özündə bu və ya digər elm, bilik sahəsi və şəxslərə dair elmi, elmi-kütləvi, faktoqrafik və s. məlumatları əks etdirən sənədlər (ensiklopediyalar, lüğətlər, məlumat kitabları və s.) nəzərdə tutulur.

Bütün sahələrdə olduğu kimi, memarlıq sferasında da elmi-praktik fəaliyyətin səmərəsi informasiya təminatından asılıdır. Memarlıq üzrə sənəd axını həcmının artması, kitabxana-informasiya tələbatının intensivləşməsi bu sahə üzrə biblioqrafik fəaliyyətin, o cümlədən biblioqrafik təminatın yeni metod və texnologiyalarının yaradılmasını zəruri etmişdir.

Azərbaycan xalqının dərin və müxtəlif tarixi köklərə malik mədəniyyəti ümumdünya mədəniyyətinin mürəkkəb və ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bu köklərin öyrənilməsi və sistemləşdirilməsində azərbaycanlı alimlərin əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Onların əsərləri Azərbaycan memarlıq irsinin elmi cəhətdən əsassız, ayrı-ayrı xalqların mədəniyyətlərinin özünəməxsusluğunu inkar edən, zaman və məkan xaricində olan, eləcə də mahiyyətinə görə qeyri-müəyyən xarakterə malik, elmə zidd konsepsiyalardan ayrılmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycanın orta əsr memarlıq tarixində çox gözəl və heç şübhəsiz ki, diqqətəlayiq olan hadisələrdən biri bədii-memarlıq məktəbləri hesab edilir: Naxçıvan, Təbriz, Aran və Şirvan-Abşeron məktəbləri. Onların araşdırılması və açıqlanması məsələləri bir sıra alimlərin tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Azərbaycanın orta əsr memarlıq məktəblərinin daha dolğun səciyyəvi xüsusiyyətləri, onların yaranması və formalaşmasının təhlili, həmçinin bu məktəblərin qarşılıqlı əlaqəsi və ustad memarların yaradıcılığı ilə bağlı məsələlər Azərbaycan memarlığının görkəmli bələdçisi və mütəxəssisi olan, həmin dövrdə Təbriz memarlıq məktəbinin də mövcud olması ideyasını irəli sürən L.S.Bretanitskinin əsərlərində verilmişdir.

Sonradan Azərbaycan memarlıq tarixinin böyük tədqiqatçılarından biri olan A.V.Salamzadənin işlərində Aran memarlıq məktəbinin hüdudları və formalaşması barədə ehtimallar

açıqlanmış və əsaslandırılmışdır. C.A.Qiyasinin ¹² əsərlərində isə Təbriz bədii-memarlıq məktəbinin yaranması, təşəkkülü prosesi və memarlıq əlaqələrinin daha dolğun təhlili göstərilmişdir.

Tədqiq edilən problemin geniş olması və bütün tərəflərinin işıqlandırılmasının mümkün olmaması səbəbindən, onunla əlaqəli daha vacib məsələlərin nəzərdən keçirilməsi təcrübəsi orta əsrlərdə Azərbaycan mədəniyyət tarixinin az tanınan səhifələrini açıqlamaq, əvvəllər irəli sürülmüş bəzi ehtimalları əsaslandırmaq və konkretləşdirmək cəhdindən ibarətdir.

Bu məsələlərin öyrənilməsi üçün orta əsr Azərbaycan memarlığının tarixi üzrə xüsusi ədəbiyyatla yanaşı, (Y.A.Paxomov, S.Dadaşov, M.Hüseynov, L.S.Bretanitski, A.V.Salamzadə, D.A.Axundov, A.Q.Mamikonov, K.M.Məmmədzadə və digərlərinin işləri), istər rusdilli müəlliflərin (Q.A.Puqaçenkova, M.S.Bulatov, V.İ.Beridze, V.L.Voronina, V.A.Kuznetsov, L.P.Semyonov və digərləri), istərsə də əcnəbi müəlliflərin (A.Poup, O.Aslanapa, O.Arik, A.Qodar, U. Sozen və digərləri) Yaxın və Orta Şərqi bölgəsinin digər vilayətlərinin memarlıq tarixinin araşdırılmasına həsr olunmuş işlərindən istifadə edilmişdir.¹³ Bu əlaqələrin yaranması və formalaşması ilə bağlı müxtəlif tərəflərin tam anlaşılması, həmçinin hazırkı işdə irəli sürülən fikirlərin əsaslandırılması üçün yaxın vilayətlər üzrə tarix elminin əsərləri cəlb edilmişdir. Bura ümumi tarix, sənətsünaslıq, arxeologiya, etnoqrafiya, epiqrafika və s. (R.M.Məhəmmədova, S.Hacıyeva, B.A.Kaloyev, M.Neymət, A.A.Ələsgərzadə, L.İ.Lavrov, Y.İ.Krupnov, A.R.Şahseyidov, V.A.Nilsen və digərlərinin işləri), həmçinin bir sıra orta əsr xronikaları, XVI-XIX əsrlərin rus, Avropa və ərəb səyahətçilərinin (Bakivi, Həmdullah Qəzvini, Gilyom de Rubruk, Plano Karpini, Rui Qonsales de Klavixio, Piter Simon Pallas, Nikita Biçurin, İvan Beryozin və digərlərinin əsərləri) təsvirləri və məlumatları daxildir.¹⁴

¹² Cəfər Əli oğlu Qiyasi [Bibliografya]/ tərt. ed. İ.Səfərov; Mərkəzi Elmi Kitabxana. – Bakı: Elm, –2003. – 140 s.

¹³ Керимов, В.И. История развития оборонительного зодчества Азербайджана с древнейших времен до XIX века / В.И. Керимов – Баку: Нафтапресс, – 2007. –302 с.

¹⁴ Məmmədova, G.H. Azərbaycan memarlıq tarixi. Orta əsrlər memarlığı (VIII-XIV əsrlər) [5 cildə] / G.H. Məmmədova, Z.G. Məmmədova – Bakı: Şərqi-Qərb, c.2. – 2013. – 316 s.

Memarlıq və inşaat üzrə kitabxana-informasiya tələbatlarının ödənilməsində məhz sahə mütəxəssislərinin yaratdığı elmi əsərlər böyük rol oynayır. Bu baxımdan bir çox elmi əsərlər mövcuddur.

Memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru Qadir Əliyevin “Memar Əcəmi Naxçıvani yaradıcılığında ahəngdarlıq” adlı elmi əsəri dahi memar, klassik Azərbaycan memarlıq məktəbinin banisi Əcəmi Əbu Bəkr oğlu Naxçıvaninin həyatı, fəaliyyəti və sənətinə həsr olunmuş ilk və dəyərli monoqrafik tədqiqat kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir.¹⁵

Memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru Qadir Əliyevin “Memar Əcəmi yaradıcılığında ahəngdarlıq” adlı monoqrafiyasının Naxçıvanda, Əcəmi Naxçıvaninin vətəninə yazılması müəllifin yerli materialları daha dərindən, əhatəli şəkildə öyrənməsinə şərait yaratmışdır.

“Memar Əcəmi yaradıcılığında ahəngdarlıq” adlı monoqrafiya sənətsünaşlar, memarlar, inşaatçılar, filosoflar, ömürlərini bu sahəyə həsr etmiş müəllimlər və tələbələr üçün qiymətli töhfədir.

Azərbaycan memarlıq tarixinin XIX-XX əsr dövrlərinin tədqiqi məhz Şamil Fətullayevin adı ilə bağlıdır.

Ş.Fətullayev əsas memarlıq üslubları və milli memarlıq ənənələrinə aid 100-dən artıq araşdırmanın və 9 monoqrafiyanın müəllifidir. Alimin "Bakının memarlıq ensiklopediyası" və bir sıra digər fundamental əsərləri xarici dillərə tərcümə edilərək nüfuzlu elm nəşriyyatlarında işıq üzü görmüş və elmi ictimaiyyət tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır. Mötəbər beynəlxalq simpozium və konfranslarda memarlıq və şəhərsalmanın aktual problemlərinə dair dolğun məruzələri ilə Azərbaycan elmini həmişə layiqincə təmsil etmişdir.

Alimin rəhbərliyi altında 15 elmlər namizədi, 4 elmlər doktoru yetişdirilib.

“Bakının memarlıq ensiklopediyası”¹⁶, “XIX-XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanın şəhərsalma və memarlığı”¹⁷, “Qacarlar

¹⁵ Əliyev, Q.Ə. Memar Əcəmi yaradıcılığında ahəngdarlıq / Q.Ə. Əliyev. – Bakı: Şərq-Qərb, –2007. –160 s.

¹⁶ Fətullayev, Ş.S. Bakının Memarlıq Ensiklopediyası / Ş.S. Fətullayev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2013. – 528 s.

¹⁷ Fətullayev, Ş.S. 19-20-ci əsrin əvvəllərində Azərbaycanda şəhərsalma və memarlıq / Ş.S. Fətullayev. – Bakı: Şərq- Qərb, – 2013. – 480 s.

dövründə İranda şəhərsalma və memarlığın inkişafı”¹⁸, “Abşeron memarlığı”¹⁹, “Memar-Məşədi Mirzə Qafar İsmayılov”²⁰, “Bakı memarları”²¹ və s. monoqrafiyalar Azərbaycan memarlıq tarixi üçün dəyərli mənbədir.

II fəsil “Memarlıq və inşaat sahəsi üzrə kitabxana-informasiya resurslarının yerləşdirilməsi vəziyyəti” adlanır. Bu fəslə **“Sahə üzrə kitabxana-informasiya infrastrukturunun quruluş təhlili”** və **“Kitabxana-informasiya resurslarının sahəvi strukturu”** adlı iki yarımbaşlıq daxildir.

Layihə işlərində öz dəst-xətti olan qocaman təşkilatlardan “Bakı Dövlət Layihə”, “Azertikintilayihə”, “Azərdövlətlayihə”, “Azərmemarlayihə” İnstitutu, “Bakımetrolayihə” İnstitutu, “Neftqazəlmütədqiqatlayihə”, “S.Ə.Dadaşov adına elmi-tədqiqat və layihə”, “Azərkimya” Dövlət Layihə institutlarının, Azərbaycan İnşaat və Memarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun və Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin ölkədə layihələndirmə və tikintinin inkişafında böyük rolu olmuşdur.

Respublikamızın memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya resurslarının yaranıb formalaşması məhz bu layihə institutlarının fəaliyyəti sayəsində mümkün olmuşdur. Onların hər biri nəhəg kitabxanalara malik olmuş və mütəxəssisləri sənəd-informasiya resursları ilə tam təmin etmişlər.

Respublikamızda tikinti normalarının təkmilləşdirilməsi, keçmiş sovet dövründən qalmış və mahiyyətini itirmiş layihələndirmə normalarının Azərbaycan dilində yenidən işlənilib hazırlanması üçün müvafiq struktur yaradılmışdır.

Azərbaycanda memarlıq üzrə kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsi məsələsi memarlıq sahəsində elmi araşdırmaların təşkili və bu sahədə biblioqrafik tədqiqatlar üçün əhəmiyyət kəsb edən amillərdən biridir.

¹⁸ Fətullayev, Ş.S. Qacarlar dövründə İranda şəhərsalma və memarlığın inkişafı / Ş.S. Fətullayev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2013. – 296 s.

¹⁹ Fətullayev, Ş.S. Abşeron memarlığı / Ş.S. Fətullayev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2013. – 476 s.

²⁰ Fətullayev, Ş.S. Qafar İsmayılov / Ş.S. Fətullayev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2013. – 80 s.

²¹ Fətullayev, Ş.S. Bakı memarları 19-cu əsrin sonu – 20-ci əsrin əvvəlində / Ş.S. Fətullayev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2013. – 356 s.

Respublikamızda memarlıq üzrə elmi-tədqiqat fəaliyyəti sahəvi-inzibati bölgü əsasında təşkil edilmişdir. Bu bölgüyə əsasən aşağıdakı tərkib hissələrini fərqləndirmək mümkündür:

- Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsinin tərkibindəki bu sahə üzrə elmi-tədqiqatlarla məşğul olan qurum və struktur vahidləri;

- Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəzdində memarlıq istiqamətli tədqiqatlarla məşğul olan qurum və struktur vahidləri;

- Fövqəladə Hallar Nazirliyinin nəzdində memarlıq istiqamətli tədqiqatlarla məşğul olan qurum və struktur vahidləri;

- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Memarlıq və İncəsənət İnstitutu;

- Azərbaycan dövlət və özəl ali təhsil müəssisələrində fəaliyyət göstərən memarlıq istiqamətli kafedralar (fakültələr);

- Memarlıq istiqamətli qeyri-dövlət təşkilatlarında və özəl tədqiqat müəssisələrinin nəzdində memarlığa dair tədqiqatlarla məşğul olan qurum və struktur vahidləri;

- İstehsalat (biznes) müəssisələrinin nəzdində memarlıq istiqamətli tədqiqatlarla məşğul olan qurum və struktur vahidləri və s.

Göründüyü kimi, respublikamızda memarlıq üzrə elmi tədqiqatlar aparan qurumlar sahəvi-inzibati bölgü baxımından xeyli rəngarəngdir. Onların hər biri bu sahə üzrə sənəd kommunikasiyaları üzrə əsas iki vəzifəni yerinə yetirirlər. Yəni onlar sahə üzrə sənəd şəklində formalaşan informasiyanı həm generasiya edir (yaradır), həm də istifadə (istehlak) edirlər.

Mərkəzi Elmi Kitabxana zəngin elmi ədəbiyyatın, memarlıq üzrə mükəmməl sənəd fondunun mühafizəçisi, elmi fikrin inkişaf mənbəyi olaraq, eyni zamanda, memarlıq elminin infrastrukturunun ayrılmaz hissəsidir. Mərkəzi Elmi Kitabxana 90 ilə yaxın fəaliyyəti dövründə Azərbaycan elminin və memarlığının inkişafında, elmi kadrların, mütəxəssis və peşəkar memarların yetişdirilməsində böyük rol oynayıb.

Bu gün Kitabxana möhtəşəm kitab məbədi olaraq ölkəmizdə təbiətşünaslıq, texnika, sosial, iqtisadi və memarlıq sahələri üzrə ən iri elmi kitabxanadır və hazırda dünya xalqlarının 50 dilində 4 milyondan artıq informasiya resursları fonduna malikdir. Bu zəngin xəzinəyə müxtəlif elm sahələrini və memarlığı özündə əks etdirən Azərbaycan, Şərq və Avropa xalqlarının dillərində orta əsrlərdən dövrümüzə qədər nəşr edilmiş elmi monoqrafiyalar, nadir və qiymətli nəşrlər,

dissertasiyalar, dövrü nəşrlər, xəritə və atlaslar, məlumat nəşrləri, təsviri sənət materialları və elektron nəşrlər daxildir.

Azərbaycan EA Rəyasət Heyətinin qərarına əsasən Kitabxana 1964-cü ildən Azərbaycan alimlərinin, eləcə də görkəmli memarlarının elmi nailiyyətlərinə, onların həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş “Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri” seriyasından şəxsi biblioqrafik göstəricilər hazırlayır. Ötən əsrin 60-70-ci illərində görkəmli memarların “S.Dadaşov”, “Ə.Qasımsadə”, “M.Ə.Useynov” və b. biblioqrafik göstəriciləri hazırlanmışdır.

Bu dövrdə Kitabxana 100-ə yaxın şəxsi biblioqrafik göstərici hazırlamışdır ki, bunlarında içərisində görkəmli memarlar haqqında “Ş.Fətullayev”, “C.Qiyasi”, “R.Əfəndiyev”, “K.Kərimov”, “Ə.Salamzadə”, “C.Cəfərov” və başqalarını göstərmək olar.²²

III fəsil “Memarlıq və inşaat sahəsi üzrə mütəxəssislərin kitabxana –informasiya təminatı sistemi” adlanır. Bu fəslə **“Sahə mütəxəssislərinə informasiya xidmətinin təşkili xüsusiyyətləri”** və **“Memarlıq və inşaat üzrə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi yolları”** adlı iki yarımbaşlıq daxildir.

Bu paraqrafda respublikamızın bir neçə kitabxanasının fondunu memarlıq və inşaat sahəsi üzrə mövcud olan sənəd-informasiya resurslarının həcmi baxımından araşdırmışam və əldə etdiyim statistik göstəriciləri təhlil etmişəm. Araşdırmam əsasən AMEA MEK, Milli kitabxana, AZMİU kitabxanalarında olmuşdur.

Müasir cəmiyyətdə informasiyalaşdırma – informasiya resurslarının formalaşdırılması və istifadəsi əsasında informasiya tələbatlarının ödənilməsi üçün optimal şəraitin yaradılması prosesi kimi qlobal miqyas almaqdadır.

Və yekunda dissertasiya işinin **Nəticə** hissəsində tədqiqat zamanı əldə etdiyim nəticələrin yekunlarını verməyə çalışmışam. Düşünürəm ki, Azərbaycanda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya ehtiyatlarının dünya informasiya ehtiyatlarına inteqrasiya olunması, dünya standartlarına və müasir zamanın tələblərinə cavab verməsi üçün aşağıdakı məsələlərin həll edilməsi məqsədəuyğundur:

1. Respublikanın memarlığı və inşaat sahəsi ilə bağlı nəşr olunan bütün növ informasiya daşıyıcılarının (kitab, qəzet və jurnallar,

²² Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının 2010-2014-cü illər üzrə hesabatları.

- layihələr (çertyojlar), albomlar və s.) ümumi biblioqrafik göstəricisinin tərtib olunması;
2. Tərtib olunacaq biblioqrafik göstəricinin daim yenilənən elektron versiyasının yaradılması;
 3. Respublikanın bütün regionlarından daimi məlumatların elektron resurslara daxil edilməsi və ümumi oxucuların istifadəsinə verilməsi;
 4. Bibliometriyanın tətbiq edilməsi;
 5. Yuxarıda qeyd olunanları həyata keçirmək üçün yüksək ixtisaslı kitabxanaçılar və sahə mütəxəssislərindən ibarət işçi heyətinin yaradılması.

Hər bir elmin mövcud elmlər paradigması çərçivəsində səmərəli inkişafı üçün obyekt və ya prosesin keyfiyyətlə seçilmiş müəyyən xüsusiyyətlərinin kəmiyyət cəhətdən hesablanması aid olduğu faktiki və ya empirik materiallar lazımdır.

Fondun formalaşdırılmasının optimallaşdırılmasına imkan verən ən progressiv üsul bibliometrik təhlilin aparılmasıdır. Bu təhlil nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar fondun istifadə səmərəliliyini və müxtəlif növ sənədlərin informasiya əhəmiyyətini qiymətləndirməyə imkan verir.

Memarlıq və inşaat sahəsi üzrə bibliometrik göstərici və hesabatlardan istifadə olunması məqsəduyğun hesab olunur. Belə ki, bibliometriya mətn və informasiyanın ölçülməsi üçün istifadə edilən üsullar çoxluğudur. Bibliometrik metodlardan kitabxana və informasiya elmləri sahəsində geniş istifadə olunur. Tarixi-xronoloji və nəşriyyat tarixi baxımından özündə bir çox tədqiqatların və araşdırmaların aparılmasında əvəzsiz rol oynayırlar.

Hazırda müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi fərdi biliklərin ictimailəşməsi, kollektiv təfəkkürün formalaşması üçün hədsiz imkanlar yaradır, biliklərə və informasiyaya əsaslanan cəmiyyət formalaşdırır. Bu baxımdan respublikamızda memarlıq və inşaat sahəsi üzrə də sənəd-informasiya resurslarının zənginləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi müasir dövrün vacib şərtlərindən biridir.

Dissertasiyanın mövzusunə dair müəllifin dərc olunmuş elmi əsərlərinin siyahısı

1. Memarlıq üzrə kitabxana – biblioqrafik informasiya resursları: yaranması və formalaşması mərhələləri// Bakı Dövlət Universiteti. Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. №1(36) , Bakı, 2015, s. 156-159.
2. Dahi Azərbaycan memarlarının yaradıcılıqları ilə bu sahəyə bəxş etdikləri zəngin informasiya resursları// Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu, Elmi əsərlər, Bakı, № 4, 2016, s.307-311.
3. Azərbaycan Milli Kitabxanasının fondun memarlıq və inşaat sahəsi üzrə formalaşdırılması// Dil və ədəbiyyat, Bakı, № 3(99) 2016. (BDU, Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal), s. 379-381.
4. Azərbaycan memarlarına həsr olunmuş şəxsi biblioqrafik göstəricilər// Bakı Dövlət Universiteti. Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. №1(38) , Bakı, 2016, s. 177-182
5. Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanasının 2005-2015-ci illər üzrə fondunun təhlili// Bakı Dövlət Universiteti. Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. №2(39), Bakı, 2016, s. 73-80
6. Система библиотечно-информационного обеспечения специалистов по архитектуре и строительству// Актуальные проблемы философии та социологии. Национальный университет «Одеська Юридична Академия». Науково-практичний журнал, Выпуск 13(№4). Одеса, 2016, ст.14-16.
7. Azərbaycanın orta əsr memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya resursları// Bakı Dövlət Universiteti. Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. №2(37) , Bakı, 2017, s. 94-97.
8. Formation of information resources on architectural and construction science of Azerbaijan//“Fundamentalis scientiam” Spanish scientific journal №15. Madrid, Spain. 2018, p.47-49
9. Azərbaycan memarlığının tarixi sahə üzrə sənəd kütləsinin obyektini kimi// Ümummillə lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 93-cü ildönümünə həsr olunmuş IV Beynəlxalq elmi

konfransın materialları. Qafqaz Universiteti. Bakı, 29-30 aprel 2016-cı il, s. 1711-1712.

10. Memarlıq və inşaat sahəsinin kitabxana-informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi yolları// Ümummilli İder Heydər Əliyevin anadan olmasının 93-cü ildönümünə həsr olunmuş “Kitabxana-informasiya elmi: tədris və təcrübədə yeni çağırışlar mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın Materialları. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Azərbaycan Milli kitabxanası. Bakı, 05 may 2016, s.278-281.
11. Nizami Gəncəvi irsinin Azərbaycan memarlığının tarixi sənəd – informasiya təminatında və dünyaya çatdırılmasında əvəzsiz rolu// XXI əsrdə dünya elminin inteqrasiya prosesi mövzusunda beynəlxalq gənclər forumunun materialları. Gəncə, 10 oktyabr 2016, s.345-346.
12. Memarlıq və inşaat sahəsi üzrə kitabxana-informasiya fəaliyyəti// Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və və fənlərarası inteqrasiya mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 15 noyabr 2016, s.84-85.
13. Azərbaycanda memarlığın kitabxana-informasiya təminatı sistemi// Azərbaycan Gənclər Fondunun Grand layihəsi əsasında. Sumqayıt 2015, 174 s.

Dissertasiyanın müdafiəsi 27 may 2022-ci il tarixində saat 10⁰⁰-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.30 Birdəfəlik Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ-1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti,115

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun Elmi arxiv və kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "22" aprel 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 19.04.2022

Kağızın formatı: A5

Həcm: 43021

Tiraj: 100